

Szócsné Gazda Enikő

A Székely Nemzeti Múzeum Dokumentumtára és az egodokumentumok

A Székely Nemzeti Múzeum muzeális intézményként határozza meg magát. Ez azt jelenti, hogy nem konkrétan és nem tudatosan egodokumentumok gyűjtésére specializálódott, hanem veszélyeztetett hagyatékokat, terepen vagy kereskedőknél talált tárgyakat és iratokat, fotókat gyűjt. Gyarapítási koncepciókban előnyt élveznek a tárgyak és a fotótári dokumentumok, vagyis azok az együttesek, melyeket be tud az intézmény építeni a kiállítási stratégiájába. Ennek ellenére, elsődlegesen leletmentési céllal, sok esetben kerülnek az intézménybe levéltártöredékek, környékünkön élt kutatók gyűjtései, elhunyt kutatók hagyatéktöredékei. Ezek a gyűjtések többnyire nem pusztán egodokumentumokra korlátozódnak.

Amennyiben történelmileg szemléljük azt, hogy mikortól adatolható konkrétan egodokumentumok gyűjtése, akkor vissza kell mennünk egészen a Múzeum 1875-ös első leltáráig, amelyben már helye volt például Kossuth Lajos Deák Ferenchez írt levelének.¹ Az alapító Zathureczkyek a családjuk és a Csereyek családi leveleit, valamint az 1848-as forradalomban résztvevők feljegyzéseit, naplóit tudatosan összegyűjtötték (Szócsné Gazda 2022: 6–7). A Múzeum alapítása köré szerveződő levelezést a Múzeumról megjelent első újságcikkkel együtt már bekötötték, beragasztották a Csereyné-naplóba és a Vasady Nagy Gyula-naplóba, amelyek 1902-ben, még Csereyné Zathureczky Emília alapítónő halála előtt, nyilvántartási számot kaptak a Múzeum Intézményi Irattárában.² Ezek az első, jelentősebb levélgyűjtemények már megteremtették az alapját a levéltári kollekciónak, amelybe az 1910-es évektől kezdődően egy-

¹ Eredeti leltári száma: 154. Jelenleg a Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Osztályán (Sepsiszentgyörgyön) található.

² Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattára, 1/1902, illetve 2/1902 leltárszám.

re nagyobb számban gyűjtötték be Székelyföld több nemesi családjának családi iratgyűjteményét. 1915-től kezdődően megszülettek azok a tervezetek, amelyek tudatos levéltár-alapítási szándéokra utalnak: ekkor kezdtek konkrétan emlegetni a Székely Nemzeti Levéltár megalapításának a szükségességét (Csáki 2002: 5–6).

Az 1920–1930-as években a Múzeum levéltári kollekciónak kialakításához magas képzettségű levéltáros-történész is hozzájárult: Barabás Samu számos családi gyűjteménnyel gazdagította az archívumot, ezeknek a felhasználásával szerkesztette meg a *Székely Oklevéltár* VIII. kötetét (Csáki szerk. 2006: 34–42). Ez a tény is jelzi, hogy a levéltár bővítési szándék mindig kutatói életpályák, tudományos feldolgozói tervek lenyomata volt.

Az 1930-as években az intézmény gazdag levelezést folytatott a kutatókkal, így maradhattak fenn a Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattárában Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Györffy István, Milleker Rezső, Roediger Lajos, Kós Károly és más híres kutatók Csutak Vilmos igazgatóval³ váltott levelei, hevenyészett vagy alaposabban megírt kutatási beszámolóit (Lénárt 2002, Roediger 2012). Az 1940-es években Herepei János igazgató⁴ kiemelten figyelt arra, hogy ne pusztán az egyre bővülő levelezést iktattassa az intézmény a levéltárába, hanem ezzel párhuzamosan az ott kutató néprajzosok életrajzát is megírassa, és az Intézményi Irattár nyilvántartásába vetesse. Ennek köszönhetően született meg például Roediger Lajos (Roediger 1999: 155–202), majd Balázs Márton (Balázs 1941) néprajzkutató önéletrajza.⁵ Herepei munkáját ekkoriban Cs. Bogáts Dénes történész⁶ segítette, aki a székelyföldi családok genealógiai kutatásához, valamint nyelvtörténeti kötetéhez hasznosította az összegyűjtött dokumentumokat (Cs. Bogáts 1943). A Herepei-korszakból származó intézményi levelezésben Herepei János gazdag levelezésén

³ Csutak Vilmos (1878–1936) történész, 1916–1936 között a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója.

⁴ Herepei János (1891–1970) művelődéstörténész, régész, 1938–1944 között a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója. Az ő nevéhez kötődik a Múzeum evakuálásának megszervezése, amelynek során, a zalaegerszegi állomáson a gyűjtemények, köztük a levéltár legjelentősebb állománya is megsemmisült.

⁵ Balázs Márton néprajzi tevékenységének elemzésekor Szabó Judit használta e kéziratot (Szabó 2003: 33).

⁶ Cs. Bogáts Dénes (1882–1949) történész, nyelvtörténész, genealógus.

túl több Balassa Iván, Gaál Károly, Vajda Lajos, Vámszer Géza, Palotay Gertrud, Balogh Jolán nevéhez köthető levél található.⁷

A Múzeum által összegyűjtött vastkos családi levéltárakat 1961-ben – a kéziratár jelentős dokumentumaival együtt – egy minisztériumi rendelettel⁸ a Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Osztálya (Sepsiszentgyörgy)⁹ a saját gyűjteményébe szállította, azóta a legtöbb családi levéltár ott kutatható.¹⁰ A Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattárában kizárólag azok a levelek, egodokumentumok maradtak, amelyek konkrétan a Múzeum működéséhez kötődtek. Napjainkban éves iktatási rendszerben őrzi az intézmény az irattár anyagát, a múzeumi könyvtár állományán belül.

A 2000-es évek elejétől a néprajz részlegén belül külön is elindult a Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtár létrehozása, a budapesti Etnológiai Archívum mintájára. Első körben a néprajzi irodában és a raktárakban talált levelezések, feljegyzések, kéziratok gyűjtések, valamint a munkatársak terepnaplói kerültek leltárba.¹¹

A Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára a közelmúltban több kutató gyűjteményével és több néprajzos-hagyatékkal gazdagodott. József Álmos helytörténész gyűjtéseként került a Dokumentumtárba például az a jelentős I. világháborús gyűjtemény, amely 17 katona leveleit vagy naplóit tartalmazza.¹²

⁷ A Herepei-korszak levelezése Csáki Árpád történész feldolgozása alatt áll, reményeink szerint hamarosan megjelenik.

⁸ Leltárkönyveink bejegyzése szerint a Múzeum levéltári gyűjteményeit a 175/1961-es rendelettel vitték át a megyei levéltár gyűjteményébe.

⁹ Románul: Arhivele Naționale Biroul Județean Covasna.

¹⁰ A legnagyobb családi gyűjtemények (Apor, Könczei, Gidófalvi, Bernáld, Cseh, Vajna, Gödri stb.) külön fondszám alatt szerepelnek, de számos, több mint 120 kisebb családi levéltár kutatható a 65-ös fondon belül (A Székely Nemzeti Múzeumtól átvett családi levéltárak gyűjteménye). A Múzeum levelesládájának több értékes levele található a 75-ös fondban (A Sepsiszentgyörgyi Múzeum dokumentumgyűjteménye). A híresebb néprajzosok, történészek gyűjteményeiből néhány külön fondszám alatt szerepel: 76-os fond (Balázs Márton gyűjtemény); 78-as fond (Barabás Samu gyűjtemény); 79-es fond (Csutak Vilmos gyűjtemény); 82-es fond (Roediger Lajos gyűjtemény) stb.

¹¹ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 1-es fond, Néprajzi Alapgyűjtemény.

¹² Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 2-es fond, József Álmos gyűjtemény.

Demeter Lajos¹³ helytörténész, nyugalmazott könyvtáros vegyes gyűjtései közt szintén található I. világháborús levelezések, de ezeken kívül is több, néprajzi szempontból érdekes dokumentumot tartunk benne számon: a székelyudvarhelyi népnevelési titkár, Szabó Margit hagyaték-töredékeiben például Domokos Pál Péter feljegyzéseire, előadásvázlataira és leveleire bukkanhatunk. Szintén Demeter Lajostól érkezett a gyűjteményünkbe a Vámszer Géza-hagyaték néhány töredéke, ebben Földes László, Erdélyi Zoltán, Takács Lajos, K. Kovács László, Entz Géza, Balogh Jolán, Barabás Jenő, Hofer Tamás levelek találhatóak.¹⁴

2019–2020-ban hoztuk be a Múzeumba Szabó Judit¹⁵ kézdivásárhelyi folklórkutató gazdag hagyatékát, amely számos gyűjtést, jegyzetet, tárgyi anyagot tartalmaz. Szabó Judit pedánsan rendszerezte a levelezését, de a dokumentumtári gyűjteménybe kerültek az 1998, 2001, 2002, 2003-as naptárjai is, amelyekbe a saját tevékenységére vonatkozó bejegyzéseket tett. Sokféle egodokumentum létezik, így csak sajnálni tudjuk, hogy helyhiány miatt például Szabó Judit tudományos könyvtárából csupán a népmesegyűjtésre vonatkozó szakirodalmat tudtuk behozni, holott a könyveibe írt széljegyzetek izgalmas képet rajzoltak volna egy kutató mentalitására, szakmai gondolkodására vonatkozóan.¹⁶

Albert Ernő¹⁷ sepsiszentgyörgyi folkloristával még életében baráti kapcsolatot építettünk ki, ennek köszönhetően ő maga adta apránként, „zacskónként” a kezünkbe azt a gazdag gyűjteményt, amely a Székely Mikó Kollégiumban vezetett diákkör több mint ezer diákjának gazdag néprajzi gyűjtéseit,¹⁸ valamint a kutató saját megjelent vagy részben elkészült

¹³ Demeter Lajos (szül. 1953) helytörténész, 2001-től nyugdíjazásáig a Bod Péter Megyei Könyvtár könyvtárosa. Elsődlegesen helytörténész, 1848-as történelmi tevékenysége kiemelkedő, de temetőkutatóként, balladakutatóként a néprajzos szakma is számontartja.

¹⁴ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 7-es fond, Demeter Lajos gyűjtemény.

¹⁵ Szabó Judit (1942–2017) népmesekutató, tanár, muzeológus, nyugdíjazásáig a kézdivásárhelyi Incze László Céhtörténeti Múzeum munkatársa. Fő munkája a *Rózsa királyfi* című népmesegyűjtemény (Szabó gyűjt. és szerk. 1977), mely Berekméri Sándor geryneszegi mesemondó meséit tartalmazza.

¹⁶ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 10-es fond, Szabó Judit hagyaték.

¹⁷ Albert Ernő (1932–2022) folklorista, tanár, a Székely Mikó Kollégium igazgatója.

¹⁸ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 5-ös fond / 2, Albert Ernő hagyaték, diákgyűjtések. A több folyóméternyi iratanyag elsősorban népdal-, ballada-, népmese-, szólás- és közmondásgyűjtéseket, valamint diákok által készített faluleírásokat tartalmaz.

kéziratait tartalmazta. Albert Ernő 2020-ban a számítógépbe írt önéletrészt is a rendelkezésünkre bocsátotta. Ebből a kéziratból korábban már megjelentek részletek (Albert 2019: 151–178). A teljes kéziratot Bárdi Nándorral közösen interneten is elérhetővé tettük (Albert 2020). A gyűjteménybe csak néhány tétel került be Albert Ernő levelezéséből, reményeink szerint a családjával való további tárgyalások nyomán bővíthető lesz a hagyatéknak ez a része is.¹⁹

Egészen új tételként, 2022 őszén került be az adattárunkba a Kakas Zoltán²⁰ sepsiszentgyörgyi honismereti szakember gyűjteménye. Kakas Zoltán a Nemere Természetjáró Kör és a Bao-Bao környezetvédelmi táborok szervezője, jó pedagógiai érzékével számos fiatalra gyakorolt jelentős hatást, akik a későbbiek során híres néprajzosokká, történészekké, kutatókká váltak. Az általa szervezett honismereti táborokra több neves előadót hívott meg. Adattárunkba már beérkezett az e táborok szervezéséhez kötődő levelezésének jelentős része.

A kutatókon kívül, a terepkutatásaink alkalmával összegyűjtött családi levéltárak is bekerülnek a néprajzi archívumba. Így őrizzük például a kézdialmásai Bíró család,²¹ a sepsiszentiványi Benke család,²² a sepsiszentgyörgyi Hunyadi család,²³ az árkosai Máthé család²⁴, a sepsiszentgyörgyi Éltes és Elczner család²⁵ levéltári jellegű fondjait. Érdekes tétel adattárunkban a sepsiszentgyörgyi Szopos család gyűjteménye,²⁶ amely a híres

¹⁹ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 5-ös fond / 1, Albert Ernő hagyatéka, Albert Ernő levelezése.

²⁰ Kakas Zoltán (szül. 1942) honismereti szakember, hiedelem- és népmesegyűjtő. Hiedelemgyűjtésének jelentős részét a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete is felhasználta kiadványokban (Magyar 2021, I–IV; valamint <http://eastwest.btk.mta.hu/adatbazisok>). Egy vele készült interjú Fosztó László publikált (Fosztó–Kakas 2018).

²¹ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 6-os fond, Bíró család dokumentumtára.

²² Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 12-es fond, sepsiszentiványi Benke család dokumentumtára.

²³ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 9-es fond, Hunyadi Éva dokumentumai.

²⁴ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 13-as fond, Máthé Imre dokumentumai.

²⁵ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 17-es fond, Éltes és Elczner család dokumentumai.

²⁶ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 14-es fond, Szopos Béla és János hagyatéka.

helyi textilgyárra vonatkozó leveleket, kisnyomtatványokat tartalmaz, illetve a kovásznai Deme család hagyatéka,²⁷ amely az egodokumentumok mellett Kovászna története szempontjából fontos jegyzőkönyveket is magában foglal. Néprajzi leletmentésként került a gyűjteményünkbe egy kis szelete bácsfalusi Barkó Etelka²⁸ hagyatékának, amely elsődlegesen a népművész szüleire vonatkozó dokumentumokat, köztük a hétfalusi méhészegylet jegyzőkönyveit tartalmazza.

A gyűjtéseink nem mindig tudatosak. Sokszor értesülünk egy-egy veszélyben lévő hagyatékról, ez gyorsítja meg a leletgyűjtéseket. A környékünkön élő néprajzosokkal próbáljuk tartani a kapcsolatot, és így többnyire ők döntenek úgy, hogy megbíznak bennünk, és a Múzeum adattárába elhelyezik a gyűjtéseiket. A tudatos, szisztematikus gyűjtési stratégiának egyrészt a forráshiány, másrészt pedig a krónikus hely- és időhiány szab gátat.

A beérkező levéltári fondjaink feldolgozása, jegyzékbe vétele, elsődlegesen a szakemberhiánynak köszönhetően, csupán félig valósult meg, a hatalmas fotótári, tárgy- és archívumbeli gyarapodás miatt a nyilvántartásokkal nem haladunk a kellő ütemben. Leltáraink, jegyzékeink jelenleg csak az intézmény számítógépes rendszerén érhetőek el, internetes közzétételük nem történt még meg.²⁹

Az utóbbi évek épületfelújítási munkálatai miatt az intézmény tudományos könyvtára dobozokban hever, így az ott őrzött múzeumi régi levéltári anyag 2024 januárjáig nem kutatható. Az újonnan létrehozott Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtár gyűjtései előzetes bejelentkezés alapján a néprajzosi irodában kutathatóak.³⁰

²⁷ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 16-os fond, Deme család hagyatéka.

²⁸ Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára, 15-ös fond, Barkó Etelka hagyatéka.

²⁹ A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága 2021-ben szerződést kötött egy informatikai céggel a honlap megújítására, rovatainak átalakítására. Emiatt az adatbázisaink bővítése jelenleg leállt, reményeink szerint rövid időn belül új honlappal és új tartalmakkal jelentkezünk.

³⁰ Bejelentkezés az office.szm@gmail.com címen.

Szakirodalom

Albert Ernő

2019 A folklór szolgálatában. Részletek Albert Ernő önéletírásából. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 27. Kutatástörténeti, -szemléleti és -módszertani tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 151–179.

2020 *Így éltem... Emléksorok*. Kézirat. https://adatbank.ro/html/cim_pdf2605.pdf

Balázs Márton

1941 *Élet és korrajz féle visszaemlékezés*. Kézirat, Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattára, 264-es jelzet.

Cs. Bogáts Dénes

1943 *Háromszéki oklevél-szójegyzék*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Csáki Árpád

2002 A Székely Nemzeti Levéltár tervezete, 1915–1938. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. Második rész. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 5–19.

Csáki Árpád (szerk.)

2006 *Barabás Samu (1855–1940) fél évszázad a levéltárügy szolgálatában*. Charta, Sepsiszentgyörgy.

Fosztó László – Kakas Zoltán

2018 Falvak, fák, kövek. Beszélgetés a Bao-Bao táborokról, avagy egy mozgalom emléknymatai. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 26. Korszakok, életművek, események és eredmények az erdélyi néprajzkutatásban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 447–464.

Lénárt Anna

2002 Adatok a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti néprajzi kutatásszervező tevékenységéhez. In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. Második rész. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 127–152.

Magyar Zoltán

2021 *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus I–IV*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Roediger Lajos

1999 Emlékirat (Közlő: Kónya Ádám). In: Boér Hunor (szerk.): *Acta – 1998. A Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum évkönyve*. 2. kötet. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 155–202.

2012 *Kászonszék és Háromszék néprajzos szemmel* (Szőcsné Gazda Enikő s. a. r., bev. tan. közzét.). Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

Szabó Judit

2003 Balázs Márton és a háromszéki néprajzkutatás. In: Dimény Attila – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. (Krizsa Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 21–33.

Szabó Judit (gyűjt. és szerk.)

1977 *Rózsa királyfi. Berekméri Sándor gernyeszegi meséi*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Szőcsné Gazda Enikő (sajtó alá rendezte)

2022 *Maradok holtig hív testvéred... A Zathureczkyek családi levelezése 1850–1884*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

Az intézmény neve: Székely Nemzeti Múzeum

Az intézmény címe, elérhetősége: Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattára: 520055 Sepsiszentgyörgy, Kós Károly út 10. Székely Nemzeti Múzeum Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtára: Lábasház, Sepsiszentgyörgy, Szabadság tér 7.

Az intézményben található kéziratos, levéltári anyag nagysága fmben: kb. 60 fm.

A kéziratárban/levéltárban dolgozó személyek neve/száma: Szőcsné Gazda Enikő (Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtár), Boér Hunor (Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattára) / két személy.

Közülük hányan dolgoznak az intézményen belül csak a kéziratárban: intézményen belül, de több gyűjteményben dolgoznak párhuzamosan.

Elkülönül-e a monitorozó, begyűjtő, feldolgozó személye, vagy ő(k) azonos ember(ek): legtöbb esetben egybeesik a monitorozó, begyűjtő, feldolgozó személye.

A kéziratos anyagban való kutatás módja: A Székely Nemzeti Múzeum Intézményi Irattárában a kutatás 2024 januárjáig, költözés miatt szünetel. A Néprajzi és Helytörténeti Dokumentumtárban a kutatás előzetes bejelentkezés alapján, egyeztetett időpontban történik, és kutatási engedélyhez kötött. Adattári anyagaink publikálása engedélyhez kötött.